

Oksana Cabaj

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Olga Łachacz

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

„Dziecko przysposobione”: prawna ochrona więzi rodzinnej rodzica z dzieckiem na przykładzie wybranych orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka

1. Wprowadzenie

Zagadnienie więzi rodzinnej rodzica z dzieckiem jest od wielu lat przedmiotem bogatego orzecznictwa organów strasburskich. Ochrona więzi rodzinnej pozostaje w zakresie prawa do poszanowania życia rodzinnego, gwarantowanego przez artykuł 8 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka (dalej: Konwencja lub EKPC), a obowiązki państw w tym zakresie, obok zobowiązań negatywnych polegających na powstrzymaniu się od ingerencji, mają także charakter pozytywny.

Poszanowanie życia rodzinnego oznacza zatem według Konwencji zakaz ingerowania w to prawo przez państwo w sposób arbitralny, natomiast zobowiązania pozytywne państw sprowadzają się do przyjmowania środków prawnych służących ochronie życia rodzinnego, tak w relacji państwo-jednostka, jak i w stosunkach między jednostkami. W tym kontekście osiągnięcie równowagi między interesem jednostek a interesem społeczeństwa jako całości, wymagane w sprawach rodzinnych, jest niezwykle trudne. Konkurujące interesy w tego typu sprawach nie ułatwiają przyjęcia powszechnych regulacji prawnomiędzynarodowych, które wyznaczałyby standardy postępowania dla państw, społeczności międzynarodowej i regionalnych systemów ochrony praw człowieka, a jednocześnie uwzględniałyby odmienności kulturowe w postrzeganiu składu i roli rodziny oraz zachodzące w tej sferze przemiany społeczne, przy założeniu, że sprawy rodzinne przestaną być domeną zarezerwowaną dla państw. Z tego między innymi względu, regulacje prawnomiędzynarodowe dotyczące rodziny pojawiły się dopiero pod koniec XIX oraz na początku XX wieku i odnosiły się jedynie do wskazania prawa właściwego, które powinno być zastosowane w sporach rodzinnych z elementem

transgranicznym, np. dotyczących imigrantów¹. Pierwsze traktaty obejmujące ochronę praw dzieci, poprzedzone aktami miękkiego prawa międzynarodowego, a w szczególności Deklaracją Praw Dzieci z 1924 r. uchwaloną przez Ligę Narodów oraz z 1959 r.² przyjętą w ramach ONZ, powstały w połowie XX wieku pod auspicjami Międzynarodowej Organizacji Pracy i wprowadzały zakaz pracy dzieci³. Najdonioślejszą z tego okresu jest jednak Konwencja o właściwości organów i prawie właściwym w zakresie ochrony małoletnich z 5 października 1961 r.⁴, gdyż w tym akcie po raz pierwszy wskazano na najlepszy interes dziecka jako kryterium rozstrzygające w razie konfliktu między interesami rodziców⁵. Do tego samego standardu odwołała się także Konwencja o Prawach Dziecka z 1989 r.⁶ i kolejne akty prawa międzynarodowego, w szczególności konwencje haskie dotyczące międzynarodowych uprowadzeń rodzicielskich⁷ oraz adopcji⁸. Rozwój międzynarodowego prawa regulującego kwestię praw człowieka sprawił, że w ramach systemów regionalnych powstały konwencje praw człowieka, na czele z Europejską Konwencją Praw Człowieka z 1950r.,⁹ które nie pomijały spraw dotyczących życia rodzinnego, i które, wraz z towarzyszącym im orzecznictwem, są współcześnie bogatym źródłem wiedzy na temat prawnej interpretacji praktyki państw.

2. Ochrona życia rodzinnego na gruncie art. 8 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka

W myśl artykułu 8 Konwencji „Każdy ma prawo do poszanowania swojego życia prywatnego i rodzinnego (...)”¹⁰. Oznacza to, że prawo jednostki po-

¹ Zob. więcej: S. Starr, L. Brilmayer, *Family Separation as a Violation of International Law*, Berkley Journal of International Law 2003, vol. 21, issue 2, s. 216.

² Deklaracja Praw Dziecka, uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w dniu 20 listopada 1959 r.

³ S. Starr, L. Brilmayer, op. cit., s. 216.

⁴ Convention Concerning the Powers of Authorities and the Law Applicable in Respect of the Protection of Infants, Oct. 5, 1961, 658 U.N.T.S. 143.

⁵ S. Starr, L. Brilmayer, op. cit., s. 217.

⁶ Konwencja o Prawach Dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r., Dz. U. z dnia 23 grudnia 1991 r.

⁷ Konwencja haska dotycząca cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę, sporządzona w Hadze dnia 25 października 1980 r., Dz. U. 1995, nr 108, poz. 528.

⁸ Konwencja o ochronie dzieci i współpracy w dziedzinie przysposobienia międzynarodowego, sporządzona w Hadze dnia 29 maja 1993 r., Dz. U. 2000, nr 39, poz. 448.

⁹ Należy także wskazać, że regulacje Rady Europy w tym zakresie nie ograniczają się jedynie do przepisów Konwencji, ale obejmują także inne dokumenty uchwalone pod auspicjami organizacji takie jak np. Konwencja w sprawie kontaktów z dziećmi sporządzona w Strasbourgu 15 maja 2003 r.

¹⁰ Pełne brzmienie: art. 8 ust. 1. Każdy ma prawo do poszanowania swojego życia prywatnego i rodzinnego, swojego mieszkania i swojej korespondencji. 2. Niedopuszczalna jest ingerencja władzy publicznej w korzystanie z tego prawa, z wyjątkiem przypadków przewidzianych przez

winno być respektowane przez państwo wobec osób podlegających jego jurysdykcji, celem zapewnienia ochrony jednostki przed arbitralną ingerencją władz publicznych w sferę życia prywatnego i rodzinnego.

Redakcja artykułu 8 Konwencji, w którym posłużono się zwrotem „każdy ma prawo...” oraz wykładnia Trybunału dokonywana w duchu zasady autonomiczności pojęć konwencyjnych¹¹, wskazują, że pojęcie „życia rodzinnego” sięga dalej niż tradycyjnie rozumiane małżeństwo kobiety i mężczyzny, gdyż obejmuje także pary żyjące w konkubinacie, tak pary homoseksualne¹², jak i transseksualne, a także pozostałe osoby wchodzące w skład rodziny, czyli dziadków, rodzeństwo i innych bliskich krewnych. Co więcej, dla istnienia „życia rodzinnego” nie jest wymagane zamieszkiwanie ze sobą, lecz regularne kontakty i pewien stopień zażyłości między członkami rodziny¹³.

Przynależność dziecka do rodziny powstaje od momentu narodzin i przez sam fakt narodzin, przy czym między dzieckiem a jego rodzicami może się wytwarzać więź rodzinna bez względu na to, czy dziecko narodziło się w rodzinie *de iure*, czy *de facto*. Co więcej, więź ta może dotyczyć także innych członków rodziny, tak jak np. w sprawie Boyle przeciwko Zjednoczonemu Królestwu¹⁴, w której to wujek dziecka dążył do utrzymania z nim kontaktów po umieszczeniu chłopca w rodzinie zastępczej¹⁵. Na tle więzi rodzinnej pojawia się także pytanie, czy państwo, realizując swoje zobowiązania pozytywne, powinno zapewniać również możliwości nawiązania więzi między rodzicami a dziećmi, w sytuacji, gdy z pewnych powodów nie doszło wcześniej do jej nawiązania. W sprawie Keegan przeciwko Irlandii, w której ojciec dziecka nie miał nawet możliwości poznania dziecka, Trybunał stanął na stanowisku, że w istocie to do państwa należy stworzenie mechanizmów prawnych zabezpieczających tę więź i umożliwiających jej nawiązanie już od momentu urodzenia dziecka¹⁶. W ten sposób Trybunał dał także wyraz swo-

ustawę i koniecznych w demokratycznym społeczeństwie z uwagi na bezpieczeństwo państwowe, bezpieczeństwo publiczne lub dobrobyt gospodarczy kraju, ochronę porządku i zapobieganie przestępstwom, ochronę zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób.

¹¹ Zob. M. Szuniewicz, *Deportacja cudzoziemców w świetle zobowiązań Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, „Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarne” 2014, nr 5, s. 95.

¹² W ostatnich latach w tej kwestii widoczna jest istotna zmiana stanowiska Trybunału, który odszedł od dotychczasowej linii orzeczniczej i w sprawie Kozak p. Polsce wskazał, że należy brać pod uwagę zmiany zachodzące w społeczeństwie i zmiany w postrzeganiu kwestii społecznych. Zob. więcej J. Czepek, *Zobowiązania pozytywne państwa w sferze praw człowieka pierwszej generacji na tle Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Olsztyn 2014, s. 137.

¹³ Zob. J. Czepek, op. cit., s. 136. Zob. też Marckx przeciwko Belgii, skarga nr 6833/74, wyrok z 13 czerwca 1979.

¹⁴ Zob. Boyle przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, skarga nr 16580/90, wyrok z 24 lutego 1994 r.

¹⁵ Zob. L. Wildhaber, *Prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego. Najnowsze orzecnictwo dotyczące art. 8 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, „Palestra” 40 (3–4), 1996, s. 140.

¹⁶ Zob. Keegan przeciwko Irlandii, skarga nr 16969/90, wyrok z 26 maja 1994 r.; podobnie w sprawie Kroon, Zerrouk i M’Hallem-Driss przeciwko Holandii, skarga nr 18535/91, wyrok z 27 października 1994 r.

jemu stanowisku, że to rodzina naturalna jest tą, w której dziecko powinno przede wszystkim funkcjonować i której, w zależności od okoliczności, należy udzielić właściwego wsparcia.

Prawo do poszanowania życia rodzinnego, jak wskazuje treść ust. 2 art. 8 Konwencji, nie jest prawem bezwzględnym. W określonych warunkach dopuszczalna jest ingerencja państwa w sferę życia rodzinnego, przy czym to na państwie ciąży obowiązek udowodnienia, że konkretna ingerencja była zgodna z ustawą („przewidziana przez ustawę”) i konieczna w społeczeństwie demokratycznym, a w szczególności proporcjonalna do uprawnionego celu¹⁷. Przed zastosowaniem danego środka, np. polegającego na umieszczeniu dziecka w pieczy bądź na orzeczeniu przysposobienia, państwo pozwane przed ETPCz powinno udowodnić, że władze dokładnie przeanalizowały wpływ, jaki wywrze na rodziców i dziecko przysposobienie, jak również, że rozważono inne rozwiązania niż objęcie dziecka opieką¹⁸.

Rozpatrywanie ewentualnych naruszeń prawa do poszanowania życia rodzinnego odbywa się według przyjętej przez ETPC konstrukcji, stosowanej również w innych sprawach. Trybunał najpierw bada, czy sprawa dotyczy faktycznie wartości chronionej, następnie, czy doszło do ingerencji w tę wartość lub zaniechania po stronie państwa, gdy było ono zobowiązane do działania oraz czy powyższe da się uzasadnić zważywszy na wyniki testów legalności (zgodności z prawem), celowości (osiągnięcia legitymowanego celu) i konieczności (niezbędności w demokratycznym społeczeństwie)¹⁹.

Specyfika spraw rodzinnych powoduje, że ilekroć istnieje więź rodzinna z dzieckiem, ingerencja państwa powinna być jak najmniej dotkliwa. W sytuacjach, gdy rodzina biologiczna ulega rozpadowi lub rozłączeniu (przebywanie rodzica w zakładzie karnym bądź jego wydalenie z kraju), bądź gdy dziecko zostaje umieszczone w tymczasowej pieczy zastępczej albo przysposobione, państwo powinno zapewnić członkom rodziny rozwiązania wspomagające i służące rozwojowi bliskości dziecka z rodzicami oraz pogłębianiu więzi rodzinnych.

To władze krajowe ingerują w sprawowanie opieki nad dziećmi przez rodziców czy opiekunów i mają przywilej bezpośredniego kontaktu z zainteresowanymi osobami. Powinny na każdym etapie postępowania poznać te

¹⁷ Zob. Gnahoré przeciwko Francji, skarga nr 40031/98, § 50, ETPC 2000 IX, Couillard Maugery przeciwko Francji, skarga nr 64796/01, § 237, z 1 lipca 2004 r. oraz Pontes przeciwko Portugalii, skarga nr 19554/09, §74, z 10 kwietnia 2012 r.

¹⁸ Zob. K. i T. przeciwko Finlandii, skarga nr 25702/94, wyrok z 12 lipca 2001 r., § 166; Kutzner przeciwko Niemcom, skarga nr 46544/99, wyrok z 26 lutego 2002 r., § 67, ETPC 2002-I.

¹⁹ Zob. więcej: M. Kowalski, *Poszanowanie życia prywatnego i rodzinnego w świetle Europejskiej Konwencji Praw Człowieka w związku z art. 97 ust. 1 pkt 1a ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium RP*, [w:] *Sprawozdanie z działalności Rady do Spraw Uchodźców za rok 2010*, Warszawa 2011, s. 17 oraz <https://www.coe.int/pl/web/echr-toolkit/le-droit-au-respect-de-la-vie-privee-et-familiale> (data dostępu: 13.01.2019).

interesy, w razie potrzeby zasięgnąć opinii specjalistów i ocenić, co leży w najlepiej pojętym, rzeczywistym interesie dziecka. Trybunałowi pozostaje kontrola decyzji krajowych, z uwzględnieniem marginesu uznania określonego w ustępie 2 artykułu 8 Konwencji.

3. Sprawa Zhou przeciwko Włochom oraz sprawa I.S. przeciwko Niemcom: w poszukiwaniu rzeczywistego interesu dziecka

Jednym z podstawowych elementów życia rodzinnego między rodzicem a dzieckiem i zarazem jego przejawem jest wykonywanie władzy rodzicielskiej, czy też sprawowanie opieki rodzicielskiej²⁰. Dlatego też wśród problemów, wobec których stanął Trybunał przez lata rozstrzygania spraw na gruncie artykułu 8, dotyczących więzi rodziców z dziećmi, należy wskazać szczególnie te, dotyczące prawnych ograniczeń w sprawowaniu opieki/władzy rodzicielskiej, powiązane z umieszczeniem dziecka w pieczy zastępczej bądź innych placówkach opiekuńczych lub przekazaniu do adopcji.

Przykładem rozstrzygnięcia, w którym Trybunał jednogłośnie stwierdził naruszenie artykułu 8 Konwencji z uwagi na zerwanie więzi rodzinnej, w wyniku odebrania dziecka skarżącej, która znajdowała się w trudnej sytuacji życiowej i przekazanie go do pełnej adopcji, bez uprzedniego podjęcia odpowiednich i wystarczających starań dla zapewnienia poszanowania prawa skarżącej do życia rodzinnego z jej dzieckiem, jest sprawa Zhou przeciwko Włochom, zakończona wyrokiem z dnia 21 stycznia 2014r.²¹

Skarżąca, Jiaoqin Zhou, była obywatelką chińską, która w 2000r. wraz z partnerem i czteroletnią córką zamieszkała we Włoszech. Po urodzeniu kolejnej córki, obydwie córki, skarżąca odesłała do dziadków do Chin. W 2004 r. skarżąca ponownie zaszła w ciążę i będąc w ciąży, została porzucona przez partnera. W wyniku poważnych komplikacji zdrowotnych, urodziła syna, doświadczając miejscowego niedokrwienia. Wraz z dzieckiem skarżąca została objęta opieką społeczną i umieszczona w domu matki i dziecka, a następnie w innej placówce publicznej w Padwie. Początkowo skarżąca podjęła pracę w chińskim przedsiębiorstwie w miejscowości Belluno, lecz gdy z uwagi na brak miejsc w placówce publicznej w Belluno, organy opieki społecznej postanowiły umieścić dziecko w placówce w Padwie, skarżąca powróciła do Padwy i tam podjęła pracę w szpitalu. W ramach trwającej opieki społecznej, ze względu na niedogodne godziny pracy skarżącej, jej syn w porze dziennej

²⁰ Zob. R. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, skarga nr 10375/83, wyrok z 10 grudnia 1984 r.

²¹ Zob. Zhou przeciwko Włochom, skarga nr 33773/11; druga sekcja; (wyrok stał się ostateczny 2 czerwca 2014 r.).

umieszczany był w rodzinie zastępczej, a po wycofaniu się rodziny zastępczej, skarżąca, nie informując o tym służb społecznych, zaczęła powierzać syna na czas przebywania w pracy opiece małżeństwa z sąsiedztwa. Organy społeczne, w szczególności ze względu na starszy wiek tego małżeństwa i podejrzenie, że placą oni skarżącej za opiekę nad jej dzieckiem, nie wyraziły zgody na wybór tego małżeństwa na opiekunów i złożyły zawiadomienie do prokuratora Republiki przy Sądzie Rejonowym w Wenecji (zwanym dalej „sądem”). Wcześniej, tj. przed tym zawiadomieniem, organy nie podjęły żadnych innych działań, takich jak np. udzielenie skarżącej wsparcia w poszukiwaniu innych tymczasowych opiekunów na czas nieobecności matki.

Zarządzeniem z dnia 28 grudnia 2007 r. sąd powierzył opiekę nad chłopcem służbom opieki społecznej w ten sposób, że dziecko zostało umieszczone w rodzinie zastępczej, a skarżącej przyznano prawo do odwiedzin w wymiarze dwóch dni tygodniowo. Po pięciu miesiącach prawo matki do odwiedzin dziecka ograniczono do jednej godziny raz na dwa tygodnie. Natomiast w lipcu 2008r., na wniosek organu opieki społecznej, zawieszono prawo matki do odwiedzin syna. Powołano się na opinię psychologa, który uznał, że chłopiec zaadoptował się w rodzinie zastępczej, a spotkania z matką wzbudzały w nim niepokój. Uznano też, że dziecko nie miało wykształconej więzi z matką. Z decyzją tą nie zgodziła się matka chłopca, twierdząc, że jej więź z synem jest bardzo silna i zażaleniem wniosła o przywrócenie jej prawa do odwiedzin.

Zarządzeniem z grudnia 2008 r., sąd apelacyjny w Wenecji zarządził zorganizowanie spotkań matki z dzieckiem, zobowiązując do tego organy opieki społecznej. Na skutek zleconej przez sąd rodzinny w czerwcu 2009 r. opinii biegłego, zarządzeniem z kwietnia 2010 r., sąd orzekł, że dziecko może być przysposobione i nakazał przerwanie spotkań skarżącej z synem. W opinii biegłego bowiem matka nie była zdolna do opieki nad dzieckiem. Przyczyniać się do tego miało, doznane w czasie porodu, niedokrwienie miejscowe, jej ograniczone zdolności myślenia i empatii, a w efekcie niezdolność do zaplanowania przyszłości syna. Ponadto w opinii biegłego, z powodu wykonywanej pracy, matka nie była w stanie wywiązywać się z obowiązków rodzicielskich, zapewnić synowi rozwoju duchowego i spokojnego dzieciństwa. Oceniono, że podczas spotkań z synem jego matka zachowywała się impulsywnie, wpływając tym „traumatycznie” na psychikę dziecka. Zauważono, że w czasie spotkań skarżąca dawała dziecku żywność i ubrania oraz kilkakrotnie próbowała ubrać go w nowe rzeczy.

Skarżąca, odwołując się od zarządzenia o oddaniu dziecka do przysposobienia, nie kwestionowała wniosków z opinii biegłego na temat dziecka, lecz zabiegała o możliwość dalszych spotkań z synem na warunkach ustalonych przez sąd, aby zachować kontakt z dzieckiem. Za takim rozwiązaniem opowiedział się także kurator dziecka, który zwrócił się do sądu apelacyjnego z wnioskiem o nieorzekanie przysposobienia pełnego (*adozione legittimante*),

lecz „*adozione legittimante aperta*” lub „*adozione mite*” (w dalszej części: przysposobienie niepełne), to znaczy przysposobienia, które pozwalałyby skarżącej na widywanie się z synem w obecności pracowników służb opieki społecznej tak, by została zachowana więź między nią a synem. Wprawdzie ustawodawstwo Republiki Włoskiej nie przewidywało wprost możliwości orzeczenia przysposobienia niepełnego, ale przy dokonaniu rozszerzającej wykładni jednego z artykułów ustawy nr 184 z 1983 r., możliwym było orzeczenie przysposobienia z utrzymaniem kontaktów dziecka z rodziną biologiczną. Choć sąd apelacyjny potwierdził, że taka możliwość istnieje, to uznał, że w przedmiotowej sprawie nie był możliwy powrót chłopca do matki biologicznej, a co za tym idzie zaszyły przesłanki do orzeczenia przysposobienia pełnego, uniemożliwiającego kontakty matki biologicznej z dzieckiem.

Włoski sąd apelacyjny uzasadniając swoją decyzję uznał, że porzucenie dziecka może wynikać nie tylko z braku wsparcia materialnego czy niematerialnego, ale również z zachowania rodziców, jeżeli ma negatywny wpływ na rozwój dziecka. Odwołując się w szczególności do opinii biegłego, sąd apelacyjny podkreślił, że skarżąca nie miała wystarczających środków, by zapewnić rozwój dziecka i nie była w stanie się nim opiekować. Zarówno Sąd ten w uzasadnieniu wyroku, jak i rząd włoski, na etapie postępowania przed ETPC, zajęli stanowisko, że w sprawie p. Zhou nie zaszła niezgodność z artykułem 8 Konwencji.

W skardze do Trybunału skarżąca zaznaczała, że nie porzuciła dziecka, ani też źle go nie traktowała. Była jedynie w trudnej osobistej, zdrowotnej i materialnej sytuacji. Ciężką pracą starała się poprawić swoje warunki bytowe i cały czas dawała wyraz temu, że zależy jej na kontakcie z synem. Uznała, że sądy włoskie wołały zerwać jej więź z dzieckiem, orzekając przysposobienie pełne, zamiast podjąć pozytywne działania, tj. udzielić jej dalszego i adekwatnego wsparcia.

Odmienne twierdził rząd włoski, że podjęto wszystkie niezbędne działania mające na celu odbudowę związku skarżącej z synem i dopiero ostatecznie orzeczono przysposobienie, chroniąc w ten sposób interes dziecka. Rząd uważał, że przedstawione przez sądy krajowe uzasadnienia do wydanych orzeczeń były właściwe i wystarczające oraz że władze krajowe nie przekroczyły marginesu uznania, określonego w ustępie 2 artykułu 8 Konwencji. Odnosząc się natomiast do powodu zawieszenia spotkań matki z dzieckiem wytłumaczono, że skarżąca „nie miała zaufania do służb opieki społecznej oraz z uwagi na trudności, z jakimi borykało się dziecko w czasie tych spotkań”, zawieszenie to było konieczne, by „zapewnić dziecku odrobinę równowagi i spokoju”.

Trybunał uznał, że decydujące znaczenie w sprawie ma ustalenie, czy przed podjęciem decyzji o zerwaniu więzi z matką, władze krajowe podjęły wszelkie niezbędne i odpowiednie kroki, jakich można rozsądnie oczekiwać,

by dziecko mogło normalnie żyć we własnej rodzinie. Przypomniawszy, że proces podejmowania decyzji prowadzący do ingerencji w prawa zagwarantowane w art. 8 Konwencji powinien być rzetelny i zapewniać poszanowanie interesów chronionych w tym przepisie²². Zdaniem Trybunału szczególne znaczenie ma wyważenie konkurujących ze sobą interesów, zważając jednak, że interes dziecka musi być warunkiem decydującym, który w zależności od charakteru i wagi, może być nadrzędny w stosunku do interesów rodziców²³. Trybunał przypomniał w tej sprawie, że środki prowadzące do zerwania więzów dziecka z rodziną powinny być stosowane w wyjątkowych przypadkach, to znaczy jedynie w takich, gdy rodzice okazali się szczególnie niegodziwi²⁴, bądź były one uzasadnione istotnym wymogiem wpływającym na interes dziecka²⁵. Jedynie gdy rodzina dziecka jest bardzo ograniczona, można odstąpić od tego podejścia²⁶.

W omawianej sprawie Trybunał nie dał się przekonać rządowi włoskiemu, że władze, orzekając przysposobienie pełne, kierowały się nadrzędnym interesem dziecka. Pomoc osobom, takim jak pani Zhou, które znalazły się w trudnej sytuacji, powinna być ukierunkowana na utrzymanie jej kontaktów z synem i dostosowana do ich potrzeb, a nawet zwiększonej wrażliwości²⁷. Tymczasem rząd nie przedstawił przekonującego wyjaśnienia dla uzasadnienia decyzji o zerwaniu więzi rodzicielskiej między skarżącą a jej synem (wskazano także, że biegli nie zbadali faktycznych możliwości poprawy zdolności skarżącej do opieki nad synem, uwzględniając jej stan zdrowia). Z tych względów, w ocenie Trybunału, doszło do naruszenia artykułu 8 Konwencji.

Zaledwie kilka miesięcy po wyroku w sprawie Zhou przeciwko Włochom, Trybunał rozstrzygnął sprawę I.S. przeciwko Niemcom, w której skarżąca także domagała się stwierdzenia naruszenia artykułu 8 Konwencji po orzeczeniu przez sąd krajowy przysposobienia jej dzieci. Skarżąca, I.S., obywatelka Niemiec, będąc w związku małżeńskim i posiadając dwójkę dzieci, w wy-

²² Zob. Moretti i Benedetti przeciwko Włochom, skarga nr 16318/07, § 27, wyrok z 27 kwietnia 2010 r.; Havelka i inni przeciwko Republice Czeskiej, skarga nr 23499/06, §§ 34–35, wyrok z 21 czerwca 2007 r.; Kutzner przeciwko Niemcom, skarga nr 46544/99, wyrok z 26 lutego 2002 r., § 56, ETPC 2002-I; Wallová i Walla przeciwko Republice Czeskiej, skarga nr 23848/04, wyrok z 26 października 2006 r., § 47.

²³ Zob. Kearns przeciwko Francji, skarga nr 35991/04, wyrok z 10 stycznia 2008 r., § 79.

²⁴ Zob. Clemeno i inni przeciwko Włochom, skarga nr 19537/03, wyrok z 21 października 2008 r., § 60.

²⁵ Zob. Johansen przeciwko Norwegii, wyrok z 7 sierpnia 1996 r., § 84; P., C. i S. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, skarga nr 56547/00, § 118, ETPC 2002 VI.

²⁶ Zob. Söderbäck przeciwko Szwecji, skarga nr 24484/94, wyrok z 28 października 1998 r., §§ 30–34, Zbiór 1998 VII.

²⁷ Por. Saviny przeciwko Ukrainie, skarga nr 39948/06, wyrok z 18 grudnia 2008 r., § 57; R.M.S. przeciwko Hiszpanii, skarga nr 28775/12, § 86, wyrok z 18 czerwca 2013 r.; B. przeciwko Rumunii (nr 2), skarga nr 1285/03, § 86 i 114, wyrok z 19 lutego 2013 r.; Todorova przeciwko Włochom, skarga nr 33932/06, § 75, wyrok z 13 stycznia 2009 r.

niku romansu zaszła w ciążę i urodziła w kwietniu 2000 r. bliźnięta. Niecałe trzy tygodnie po ich narodzinach, kobieta oddała dzieci do rodziny zastępczej. Była pod presją męża, który porzucił ją, wyprowadzając się z domu, a swój powrót uzależniał od oddania nowonarodzonych dzieci do adopcji. Cierpiąc na depresję i będąc w trudnej sytuacji finansowej, matka bliźniaczek w listopadzie 2000 r., zdecydowała o oddaniu dzieci do adopcji i zrzekła się praw rodzicielskich, składając deklarację w formie aktu notarialnego. W dokumencie wskazano, że deklaracja nie może być odwołana oraz że zrywa więzy między nią a dziećmi (ustanie powinowactwa). Wkrótce po podpisaniu aktu notarialnego, I.S. uzgodniła ustnie z przyszłymi rodzicami adopcyjnymi, których wcześniej poznała w ośrodku adopcyjnym, że będzie ona otrzymywać coroczny raport na temat dzieci wraz z fotografiami. W czerwcu 2001 r. adopcja została potwierdzona przez niemiecki sąd opiekuńczy, przy czym w protokole rozprawy odnotowano, że strony zgodziły się na adopcję półotwartą, w związku z wolą matki biologicznej w zakresie utrzymywania kontaktów. Sąd potwierdził, że zakres kontaktu, polegający na przesyłaniu corocznych sprawozdań i fotografii, został już wcześniej ustalony przez strony. Taka forma adopcji była zgodna z prawem niemieckim. Po niespełna roku, w kwietniu 2002 r., I.S. wniosła sprawę do sądu o uznanie jej zgody na adopcję za nieważną. Wskazywała, że w momencie wyrażania zgody na adopcję miała problemy psychiczne i była pod silną presją. Powoływała się także na brak zgody na adopcję ze strony ojca bliźniaczek, odmawiając jednak wskazania jego tożsamości. Sąd, powołując się na opinię biegłego, uznał, że pomimo problemów psychicznych, podejmując decyzję o oddaniu dzieci do adopcji I.S. miała pełną świadomość skutków podejmowanej decyzji. Równoległe do toczącej się sprawy o unieważnienie adopcji, I.S. wystąpiła do sądu z wnioskiem o uregulowanie jej regularnych kontaktów z bliźniaczkami i skarżąc się, że nie otrzymuje informacji na temat córek. Sąd, oddalając wniosek, wskazał, że I.S. opiekowała się dziećmi przez niecałe trzy tygodnie po ich narodzinach, co sprawia, że nie należy do kręgu osób od dłuższego czasu żyjących z dziećmi we wspólnocie domowej (*“the circle of people who had lived in domestic community with the child for a long period of time”*), którym w myśl prawa niemieckiego przysługuje takie prawo.

I.S. wnosząc skargę do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka powołała się na naruszenie prawa do poszanowania życia rodzinnego z uwagi na odmowę sądu uregulowania jej regularnych kontaktów z dziećmi, mimo że jak twierdziła, umówiono się na adopcję półotwartą. W wyroku z 5 czerwca 2014 r. (skarga nr 31021/08) Trybunał potwierdził, że skarga powinna być analizowana na gruncie artykułu 8 Konwencji, lecz głosami 5 do 2 nie stwierdził naruszenia Konwencji. Trybunał podkreślił, że artykuł 8 nie przyznaje rodzicom biologicznym prawa do kontaktu z dziećmi oddanymi do adopcji. Zgodził się również z sądami niemieckimi, które ustaliły, że matka biologicz-

na, w tak krótkim czasie sprawowania opieki nad dziećmi, nie zdołała nawiązać z nimi więzi. Ponadto zrzeczenie się praw rodzicielskich dokonane zostało w biurze notarialnym, gdzie wytłumaczono skarżącej konsekwencje adopcji. Trybunał podzielił argumenty rządu niemieckiego, że taka decyzja sądów niemieckich miała przede wszystkim na celu ochronę dzieci. Należało także zapewnić ochronę interesu i prywatności nowo powstałej rodziny, bezpiecznego rozwoju relacji między dziećmi w tak młodym wieku a rodzicami adopcyjnymi. Oceniając proporcjonalność ingerencji w prawo do życia prywatnego biologicznej matki, Trybunał zauważył, że rodzice adopcyjni przystali na półotwartą adopcję, ustalając ustnie zakres przekazywania matce informacji o podopiecznych. Taka, ustna umowa między matką biologiczną a rodzicami adopcyjnymi, została zawarta po tym, jak notariusz wytłumaczył matce prawne konsekwencje decyzji o oddaniu dzieci do adopcji. W związku z tym Trybunał uznał, że sądy niemieckie właściwie dały pierwszeństwo ochronie rodziców adopcyjnych.

Zdanie odrębne do wyroku złożyło dwóch sędziów, wskazując, że skoro doszło do tak daleko idącego nieporozumienia, to oznacza, że państwo nie dopełniło pozytywnych obowiązków, ciążących na nim na mocy artykułu 8 Konwencji. Zarówno notariusz, jak i sądy powinny być świadome stanu psychicznego matki biologicznej, który mógł utrudniać jej percepcję. Także ustne porozumienie skarżącej z rodzicami biologicznymi co do kontaktów nie miało znaczenia prawnego i mogło wprowadzić skarżącą w błąd. Wielokrotnie Trybunał dawał wyraz temu, że na podstawie artykułu 8 Konwencji rodzic nie może być uprawniony do zastosowania środków, które byłyby szkodliwe dla zdrowia i prawidłowego rozwoju dziecka²⁸. W tej jednak sprawie kolejny raz w kwestii przysposobienia Trybunał uznał, że w interesie małoletniego może leżeć wspieranie budowy stałej więzi uczuciowej z rodzicami zastępczymi²⁹.

Wnioski

Utrwalone przemiany w społeczeństwie prowadzą do wniosku, że życie rodzinne jest możliwe nie tylko między osobami, które łączą więzy krwi, małżeństwo albo adopcja³⁰, a co za tym idzie prawna ochrona życia rodzinnego

²⁸ Zob. Johansen przeciwko Norwegii, wyrok z 7 sierpnia 1996 r., § 78, Zbiór wyroków i decyzji 1996 III, oraz wyż. cyt. Gnahoré przeciwko Francji, skarga nr 40031/98, wyrok z 19 września 2000 r., § 59.

²⁹ Zob. wyż. cyt. Johansen, § 80 oraz wyż. cyt. Kearns przeciwko Francji, skarga nr 35991/04, wyrok z 10 stycznia 2008 r., § 80.

³⁰ Długi czas odmiennego zdania była Komisja Rady Europy, por. Raport X., Y. i Z. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu z 27 czerwca 1995, skarga nr 21830/93, RJD 1997 – II, par. 51–53. W Raporcie tym Komisja potwierdziła tendencję w państwach Konwencji do prawnego uznania skutków zmiany płci w sferze życia rodzinnego.

od dawna wykracza poza krąg tych osób. Ochrona ta może obejmować w pewnym stopniu także „projektowane na przyszłość życie rodzinne”³¹, ale zasadniczo dotyczy rodziny już istniejącej³².

Ukazane sprawy, rozpatrywane przez Trybunał, nie należą do tych, w których dziecko bądź dzieci skarżącej byłyby narażone na przemoc czy złe traktowanie psychiczne lub fizyczne³³, czy wykorzystanie seksualne³⁴, kiedy to ingerencja państwa w życie rodzinne jest nie tyle pożądana, ile konieczna, a wszelkie decyzje organów krajowych powinny być podejmowane odpowiednio szybko, przy zapewnieniu biologicznym rodzicom środków odwoławczych.

Zdania odrębne złożone przez dwóch sędziów do sprawy I.S. przeciwko Niemcom, ale i całokształt okoliczności sprawy Zhou przeciwko Włochom ukazują, że podjęcie decyzji nieodwracalnych, takich jak przekazanie dzieci do adopcji, musi być poprzedzone wnikliwym zapoznaniem się z sytuacją rodzica bądź rodziców biologicznych, decydujących się na oddanie swoich dzieci do adopcji, w szczególności ich stanem zdrowia, sytuacją osobistą oraz materialną. Poprzedzać musi ją nie tylko rozważenie wszystkich okoliczności sprawy, ale szereg działań pozytywnych państwa ukierunkowanych na umożliwienie dziecku życia w biologicznej rodzinie, a dopiero gdy jest to trwale niemożliwe, na zapewnienie dziecku nowej rodziny, w której bezpiecznie będzie mogło nawiązywać i rozwijać nowe rodzinne więzy.

W każdym przypadku decyzja o orzeczeniu przysposobienia, wbrew woli rodziców biologicznych, musi być środkiem ostatecznym. Pozbawienie rodzi-

³¹ Zob. Abdulaziz, Cabales and Balkandali przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, skargi nr 9214/80; 9473/81; 9474/81. W sprawie tej Trybunał jednogłośnie orzekł naruszenie artykułu 14 w powiązaniu z artykułem 8. Skarżące zarzuciły stosowanie względem nich dyskryminujących, krajowych przepisów imigracyjnych, co uniemożliwiło im mężom przyjazd do Wielkiej Brytanii celem „połączenia z żonami”.

³² Interesującym przykładem orzeczenia, w którym strasburscy sędziowie nie byli w tej kwestii jednomyślni jest sprawa Pini, Bertani, Manera i Altripaldi przeciwko Rumunii, skargi nr 78028/01 i 78030/01, wyrok z 22 czerwca 2002r. (ostateczny 22 września 2002r.). Skarżący, łącznie dwie pary obywatelstwa włoskiego, w toku procedury adopcji łącznie dwójki dzieci z Rumunii, na skutek braku właściwej współpracy ze strony Rumunii w wykonaniu zapadłego przed tamtejszym sądem wyroku udzielającego zgody na adopcję, napotkali trudności w sprowadzeniu dzieci do Włoch, tj. „połączeniu się z dziećmi”. Trybunał, głosami 4 do 3 wprawdzie nie stwierdził naruszenia artykułu 8 Konwencji, lecz artykułu 6, ale zdanie odrębne złożyli w tym zakresie sędziowie z Holandii i Czech; zdanie odrębne sędziego z Rumunii koncentrowało się na zastosowaniu art. 6 Konwencji.

Do sprawy Pini, Bertani, Manera i Altripaldi przeciwko Rumunii wielokrotnie odwołują się autorzy monografii poświęconej adopcji międzynarodowej: A. Bisio, I. Roagna, *L'adozione internazionale di minori: normativa interna e giurisprudenza europea*, w: *Il diritto privato oggi*, red. P. Cendon, Giuffrè Editore 2009, m.in. s. 288–290.

³³ Zob., *a contrario*, Dewinne przeciwko Belgii, skarga nr 56024/00, decyzja z 10 marca 2005 r.; Zakharova przeciwko Francji, skarga nr 57306/00, wyrok z 13 grudnia 2005 r.

³⁴ Zob. *a contrario*, Covezzi i Morselli przeciwko Włochom, skarga nr 52763/99, wyrok z 9 maja 2003 r., § 104.

ców prawa do opieki nad dziećmi nawet w sytuacji, gdy rodzice nie są zdolni zapewnić dzieciom odpowiednich warunków życia, a brak środków finansowych i predyspozycji indywidualnych rodziców naraża dzieci na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia i wychowania, będzie prowadziło do naruszenia artykułu 8 Konwencji, jeżeli, tak jak w sprawie Saviny przeciwko Ukrainie, organy państwowe nie zbadają, na ile stwierdzone wady i deficyty były stałe (Trybunał stwierdził także naruszenie artykułu 8 Konwencji w sprawie Kutzner p. Niemcom, (wyż. cyt. § 68) w której sądy pozbawiły rodziców władzy rodzicielskiej po stwierdzeniu u nich niedoborów emocjonalnych), a na ile przejściowe i mogły zostać przezwyciężone np. po uzyskaniu pomocy społecznej³⁵.

Regulacje w przedmiocie adopcji należą do kompetencji ustawodawczej państw i wydaje się, że powinny dopuszczać możliwość utrzymywania kontaktów dziecka z biologicznymi rodzicami, choć najczęściej zależy to od woli i decyzji rodziców adopcyjnych, którym także należy się ochrona prawna ich więzi rodzinnej. Możliwość utrzymywania kontaktów z dziećmi przez rodziców biologicznych nie stanowi elementu przesądzającego o kwestii ewentualnego naruszenia artykułu 8 Konwencji, ale jest zawsze brana przez Trybunał pod uwagę. Przykładowo Trybunał nie dopatrył się naruszenia artykułu 8 Konwencji, zauważając, że rodzice mieli możliwość kontaktowania się z dziećmi i podtrzymywania rodzinnej więzi³⁶. Podobnie, w sytuacji niezrównoważenia psychicznego rodziców, uwzględniając również okoliczność, że związki między dziećmi a rodzicami nie zostały zerwane, Trybunał stwierdził, że nie doszło do naruszenia artykułu 8³⁷.

W pierwszej kolejności państwo musi stać na straży dobra i interesu dziecka, jego prawa do życia we własnej rodzinie, a w sytuacji konfliktu sprzecznych interesów, w tak delikatnej sferze jaką jest życie rodzinne, baczyć na solidnie ukształtowaną i ugruntowaną w orzecznictwie strasburskim zasadę proporcjonalności podjętych środków, z wymogiem zapewnienia gwarancji proceduralnych³⁸.

Poglądy na temat potrzeby interwencji władz publicznych w opiekę na dziećmi zawsze będą zróżnicowane w zależności od rejonu czy konkretnego państwa³⁹, czego przykładem jest chociażby Skandynawia. Poglądy te będą

³⁵ Zob. Saviny przeciwko Ukrainie, skarga nr 39948/06, wyrok z 18 grudnia 2008 r.

³⁶ Zob. np. w sprawie Aune przeciwko Norwegii, skarga nr 52502/07, wyrok z 28 października 2010 r.

³⁷ Zob. wyż. cyt. Couillard Maugery przeciwko Francji.

³⁸ Na temat zasady proporcjonalności i gwarancji proceduralnych na przykładzie art. 8 Konwencji zob. L. Lavrysen, *Protection by the Law: the Positive Obligation to Develop a Legal Framework to Adequately Protect ECHR Rights*, [w:] Yves Haeck (red.), Eva Brems, *Human Rights and Civil Liberties in the 21st Century*, New York, London 2014, s.115–116.

³⁹ Por. M.A. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Zakamycze 2002, s.269.

determinowane między innymi sposobem pojmowania rodziny i tradycjami związanymi z rolą rodziny w społeczeństwie. Dopuszczalne ograniczenia prawa do adopcji w prawie krajowym mogą występować, o ile są uzasadnione przesłankami obiektywnymi, z zastosowaniem zasady proporcjonalności⁴⁰. Z tych względów margines oceny i uznania pozostawiony państwu rozstrzygającym o sprawowaniu opieki nad dziećmi, może być postrzegany także jako swoisty instrument ochrony niezależności w kształtowaniu polityki rodzinnej i prawa rodzinnego, z poszanowaniem różnic wynikających z odmiennych państwowych tradycji i kultur.

Należy zawsze kierować się nadrzędnym interesem dziecka i choćby z tego względu – jak podkreślał niejednokrotnie Trybunał – traktować adopcję, jako „danie” dziecku rodziny, a nie dziecka rodzinie⁴¹.

Literatura

- Czepek J., *Zobowiązania pozytywne państwa w sferze praw człowieka pierwszej generacji na tle Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Olsztyn 2014.
- Kowalski M., *Poszanowanie życia prywatnego i rodzinnego w świetle Europejskiej Konwencji Praw Człowieka w związku z art. 97 ust. 1 pkt 1a ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium RP*, [w:] Sprawozdanie z działalności Rady do Spraw Uchodźców za rok 2010, Warszawa 2011, s. 17 oraz <https://www.coe.int/pl/web/echr-toolkit/le-droit-au-respect-de-la-vie-privée-et-familiale> (data dostępu: 13.01.2019).
- Lavrysen L., *Protection by the Law: the Positive Obligation to Develop a Legal Framework to Adequately Protect ECHR Rights*, [w:] Yves Haecq (red.), Eva Brems *Human Rights and Civil Liberties in the 21st Century*, New York, London 2014.
- Nowicki M. A., *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Zakamycze 2002.
- Starr S., Brilmayer L., *Family Separation as a Violation of International Law*, Berkley Journal of International Law 2003, vol. 21, issue 2.
- Szuniewicz M., *Deportacja cudzoziemców w świetle zobowiązań Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, „Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego” 2014, nr 5.
- Wildhaber L., *Prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego. Najnowsze orzecznictwo dotyczące art. 8 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, „Palestra” 40 (3-4), 1996.

Akty prawne

Convention Concerning the Powers of Authorities and the Law Applicable in Respect of the Protection of Infants, Oct. 5, 1961, 658 U.N.T.S. 143.

⁴⁰ Trybunał nie doszukał się dyskryminacji i naruszenia artykułu 8 Konwencji w sprawie, w której we Francji odmówiono prawa do adopcji osobie o orientacji homoseksualnej, aczkolwiek i to podejście ewoluuje w społeczeństwie przyczyniając się do ewolucji prawa. Por. Frette przeciwko Francji, skarga nr 36515/97, wyrok z 26 lutego 2002 r.

⁴¹ Zob. Frette przeciwko Francji, op. cit.

Deklaracja Praw Dziecka, uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w dniu 20 listopada 1959 r.

Konwencja haska dotycząca cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę, sporządzona w Hadze dnia 25 października 1980 r., Dz. U. 1995, nr 108, poz. 528

Konwencja o ochronie dzieci i współpracy w dziedzinie przysposobienia międzynarodowego, sporządzona w Hadze dnia 29 maja 1993 r., Dz. U. 2000, nr 39, poz. 448.

Konwencja o Prawach Dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r., Dz. U. z dnia 23 grudnia 1991 r.

Streszczenie

Słowa kluczowe: dziecko przysposobione, rodzice biologiczni i adopcyjni, więź rodzinna, prawna ochrona życia rodzinnego.

Utrzymywanie więzi rodzinnej dziecka z rodzicami w sytuacjach, gdy jego rodzina biologiczna uległa rozpadowi lub rozłączeniu, bądź gdy dziecko zostało umieszczone w tymczasowej pieczy zastępczej albo przysposobione (adoptowane), bywa szczególnie ważne dla prawidłowego rozwoju dziecka. Opracowanie jest próbą ukazania prawnej ochrony więzi dziecka z rodzicem na gruncie Europejskiej Konwencji Praw Człowieka w sytuacji, gdy przez organ krajowy orzekane jest przysposobienie. Spośród przykładowych orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, rozwijających standard ochrony życia rodzinnego na gruncie art. 8 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, poddano analizie wyrok w sprawie Zhou przeciwko Włochom (wyrok z dnia 21 stycznia 2014r.) oraz w sprawie I.S. przeciwko Niemcom (wyrok z 5 czerwca 2014 r.). Sprawy te ukazują, że ilekroć dochodzi do kolizji między interesami rodziców biologicznych oraz adopcyjnych, rozstrzygającym i nadrzędnym powinien być „interes i dobro dziecka”. Jednocześnie sprawy te potwierdzają, że ingerencja władz krajowych w życie rodzinne podlega ścisłym ograniczeniom, nie wyłączając sytuacji, gdy na państwie spoczywają obowiązki pozytywne, polegające na przedsięwzięciu adekwatnych środków celem zapewnienia ochrony życia rodzinnego. Wzmacniana ma być więź rodzinna z dzieckiem, przede wszystkim rodzica biologicznego, ale w określonych sytuacjach rodzica adopcyjnego.

Summary

„Adopted child”: legal protection of parental ties with a child in selected judgments of the European Court of Human Rights

Keywords: adopted child, adoptive parents, biological parents, parental ties, family life's legal protection.

Maintaining parental ties in situations when the biological family has been disintegrated or disconnected, or when the child has been placed in temporary foster care or has been adopted, sometimes is an issue of great importance for the proper development of the child. The thesis talks about the legal protection of the child's relationship with parents under the European Convention of Human Rights in a situation when the relevant authorities have permitted an adoption of the child. The judgment in Zhou v. Italy case (judgment of 21 January 2014) and the case of I.S. against Germany (judgment of 5 June 2014) are the examples of establishing precedents by the European Court of Human Rights under art. 8 of the European Convention of Human Rights for the protection of family life. These cases show that when there is a conflict between the interests of biological parents and adoptive parents, to ensure the protection of family life. The ties of biological parents with a child should be protected, but in certain situations the ties between the child and its adoptive parents should be given priority over its biological parents.